

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 25-05-2020 – Kabul/ACCEPTED: 23-07-2021

“Dorotea’nın Şarkısı” Romanını Tutku ve Özgür İrade Bağlamında Düşünmek

A Considering of Passion and Freewill in the Novel "Dorotea's Song"

Nur Gülümser İLKER¹

Abstract

In her novel “La Canción de Dorotea”, Rosa Regás deals with “passion” and “enthusiasm of desiring to live” around two female characters while the reader witnesses the emotional change and spiritual evolution of the novel's main character, Aurelia. What should be questioned is what keeps us in life. Does beauty and intelligence bring passion as a desire to live? How can this be related to breathing and existing in life? This study will deal with the concept of "passion" and "desire" as a will to live by comparing the attitudes towards life, behaviors and frames of mind of these two characters that are extremely different from each other. In

Öz

Çağdaş İspanyol Edebiyatının önde gelen yazarlarından olan Rosa Regás, “La Canción de Dorotea” romanında iki kadın karakter çevresinde, yaşama bağlı olma tutkusunu ve arzusunu ele alırken; okuyucu da romanın ana karakteri olan Aurelia’nın duygusal değişikliğine ve ruhsal bakımdan evrilmesine tanık olur. Çalışmada kişiyi yaşamın içinde tutan olguların neler olduğu düşünülecektir. Bunun yanında, güzellik ve zekâ kavramlarının tutku ve arzuya olası ilişkisi irdelenecektir. Aynı kavramlar benzer şekilde hayatın içinde bulunmanın ve var olmanın getirisi olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

¹ Öğretim Görevlisi, Ted Üniversitesi, Temel Bilimler Birimi, gulumserilker@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2151-2289

addition, the tendencies and behaviors of the characters in the novel will be examined as part of the concept of free will. In fact, as the studies conducted in recent years show, the concept of free will as an illusion creates new ideas on human being and life. Subsequently, the feeling of "jealousy", which is always considered from a negative and marginalizing perspective, will be expressed impartially as a natural feeling that reproduces from the human mind. The concepts of "passion" and "desire" and "freewill", which are the subject of the study, will be examined within the framework of subjects related to holding on to life, discovery of individuality and sexuality.

Keywords: Will to live, Passion, Desire, Rosa Regás, Contemporary Spanish Novel, Freewill

Çalışmada birbirinden çok farklı olan iki karakterin hayata karşı duruşları, benimsemiş oldukları davranışları, düşünce yapıları karşılaştırılarak yaşama istenci olarak "tutku" ve "arzu" kavramları ele alınacaktır. Devamında romandaki karakterin eğilimleri ve davranışlar özgür irade kavramı çerçevesinde incelenecektir. Öyle ki son yıllarda yapılan çalışmaların da gözler önüne serdiği gibi, özgür irade kavramının bir yanılgı olarak ifade edilmesi, insan ve yaşam üzerinde yeni düşüncelerin gelişmesini etkiler niteliktedir. Devamında da daima olumsuz ve ötekileştirici bir açıdan düşünülen "kıskançlık" duygusu, insan zihninden üreyen doğal bir duygu olarak değerlendirilecektir. Nihayetinde çalışmanın konusu olan "tutku" ve "arzu" kavramları özgür iradenin varlığının sorgulanması eşliğinde, hayata tutunma, kendi benliğini keşfetme, cinsellik konuları çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşama İstenci, Arzu, Tutku, Rosa Regás, Çağdaş İspanyol Romanı, Özgür İrade

Giriş

Daha önce, dar kapsamlı olarak kitap bölümü halinde yayımlanan İspanyolca yazımız², bu makalenin konusu olan romanda, yazarın işlediği arzu ve tutku kavramlarını yorumlamaya çalışan bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Burada ise, aynı kavramlara yeni eklemeler yapılarak ayrıntılı bir bakış esas alınmıştır. Yine romanda keskin biçimde verilmiş özgür irade ve kıskançlık kavramları da farklı bir yönelmeyle ele alınarak geliştirilmiş; İspanyolca yazıda erişilmeyen kaynaklara erişilmiş ve özgün bir çalışma ortaya konmaya çalışılmıştır.

Öncelikle genel bir bilgilendirme yapma ve fikir verme amacıyla romanın konusuna kısaca değinmek gerekecektir. Çağdaş İspanyol Edebiyatının roman yazarlarından Rosa Regás, *La Canción de Dorotea* romanında iki farklı kadın karakter üzerinden *arzu* ve *tutku* kavramlarını ön planda tutarak yaşam istencine değinir. Romana ismini veren karakter Dorotea'nın asıl adı Adelita'dır. Adelita,

² La Pasi3n Como Deseo de Vivir en la Canci3n de Dorotea. Estudios de Lengua y Literatura Hisp3nicas. İstanbul: Hiper, 109-115.

başkarakter olan akademisyen Aurelia’nın kasaba evinde kâhyalık yapan sıra dışı bir kadındır. Fiziksel açıdan pek *çekici olmayan, kısa boylu, kılolu ve çirkin* olarak nitelendirilebilecek biridir. Öte yandan davranış özellikleri bağlamında bakıldığında *dürüst ve vefalı* tutumlar sergilemez. *Yalan*, karakterinin temel özelliklerinden biridir. Uzun seneler bunun farkında olan Aurelia, bu durumdan rahatsız olsa da göz yummayı daha kolay bulur. Tekdüze bir hayatın akışından rahatsızlık duymayan, heyecanlanabileceği bir ilişki kurmayı beceremeyen, belki de bunu istemeyen Aurelia, romanın ilerleyen bölümlerinde Adelita’ya karşı kıskançlık beslemeye başlayacaktır. Bunun sebebi ise *Dorotea* takma adıyla hayat kadınlığı yapan, seks partilerine katılan, arzularını olduğu gibi yaşayan, ilk bakıldığında inanılmayacak görünse de arzulanan bir kadın olan Adelita, Aurelia’nın hiç yaşamadığı duyguları, tutkuları yaşamakta, kendisini hayatın akışına bırakmaktadır. Aurelia, üniversitede öğretim üyesi olan *zeki, çalışkan, entelektüel* ve bir o kadar da *içine kapamık*; tek düze bir yaşam süren, farklılık ve yenilik karşısında ürkeklik gösteren bir kadındır. Açıkça görülmektedir ki, hayatında tutku ve arzu bulunmamaktadır. Tersine Adelita, dar ve kısıtlı yaşantısına pek çok eylem ve hayat parçası sığdırabilmektedir. Bu noktada iki farklı yaşam şekline sahip kadın karakterler, arzu ve tutku kavramları konusunda irdelenmeye müsait verileri beraberinde getirir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, *arzu* ve *tutku*nun yaşamla olan ilişkisini sorgulamaktır. Ayrıca, bu iki kavram yalnızca soyut olarak *karakterli* ve *dürüst*, fiziksel olarak da *güzel* ve *yakışıklı* insanların yaşantılarında değil, bunların zıddı özellikler taşıyan bireylerde de gözlemlendiğine göre; *arzu* ve *tutku* dışsal sınırlaması olmayan kavramlardır ve bu yönüyle incelenmeye değerdir. Bireylerin, hayata karşı edilgin ve umursamaz olmaları, onların *tutku* ve *arzu* eylemleri dışında kalmalarını gerektirmez. Ama aynı zamanda, insanlık olarak varoluşu *tutkusuz* ve *arzusuz* gerçekleştirme de bir olgudur. Varoluş istenci, kişileri *arzu* ve *tutku*yu yaşamakla güçlü kılabilir.

Bu safhadan itibaren, önce *arzu* kavramına değinilecek ve arzuların kişiye nasıl yön verdiği irdelenecektir. Sonra *tutku* kavramı ele alınacak ve bireyin varoluşunu sağlayan bir güç olarak düşünülecektir. Devamında *özgür irade* kavramı ele alınacaktır. İnsanın *özgür irade* sahibi bir varlık olduğu günümüze kadar ifade edilmiş olsa da, son yıllardaki çalışmalar *özgür irade* kavramının bir yanılsama olduğu üzerinde durmaktadır. Son olarak da, insan doğasının en bilinen ve romanda işlenen duygulardan biri olan *kıskançlık duygusu* ele alınacaktır. *Tutku*, *arzu* ve *kıskançlık* kavramlarının aynı zamanda bir *hayata tutunma*, *var oluşu sağlama* ve *yaşama çabası* olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu ifade edilecektir.

1. Yaşam İstenci Olarak Tutku İçerisinde Arzu

Arzu kavramı Spinoza, Nietzsche, Deleuze ve Guattari’nin fikirleri doğrultusunda ele alınacaktır. Çoğunlukla romandaki iki kadın karakter üzerinden örneklendirilecek olan *arzu*nun, *yaşam çabası* ve *hayata tutunma gücü* olabileceği irdelenecektir. Kişinin arzularının, onu hayata bağlayan ve var oluşunu sağlayan etkenlerden olabileceği göz önüne serilmeye çalışılacaktır.

Arzu bir eksiklikten kaynaklanmayan, pek çok dinamiği içinde taşıyan sonsuz sayıda ve öngörülemez bir kavramdır (Deleuze & Guattari, 2014). Aynı zamanda *reaktif* değil; *aktif* ve olumlu bir güçtür (Nietzsche, 2016; Spinoza, 2016). Fakat bir bireyi hayata bağlayan, ne ölçüde bir güç olduğu üzerinde durulabilir. Devamlı arzu üreten bir makinenin³ yaşama tutunma gücü, az sayıda, nadiren ya da hiç arzu üretmeyen⁴ bir diğer makineden daha fazla olabilir. Ya da etkin olarak arzu üreten, bunları hayata geçiren ve böylece yaşamına yön veren bir bireyin, hayatı solumak, tecrübe etmek ve duysal anlamda daha derin katmanlar inşa etmek konusunda daha başarılı bir birey olarak değerlendirilmesi de tartışma zemini oluşturur.

Romandaki Aurelia ve Adelita (*Dorotea*) karakterlerine bakıldığında, devamlı ve çok çeşitli arzu üreten Adelita, yaşamı ve eylemi bakımından daha tecrübelidir. Edilgin, tekdüze ve duysal anlamda *sönük* kalmış olan Aurelia ise, görünürde herhangi bir arzu üretmemekte ve dolayısıyla hayatının akışına yenilik – çeşitlilik gibi devinim sağlayacak bir unsur dâhil etmemektedir⁵.

Aurelia, Adelita’da gözlemediği durumu “yaman ve haddini bilmez arzu” olarak tanımlar (Regás, 2008: 12). Sınır tanımayan, toplumsal ve ahlaki kodları/normları umursamayan, arzu ettiği şeyi yaşayan bir kadındır Adelita. Arzuladıkları dikkat çekmek, konuşulmak, beğenilmek⁶, dokunmak ve dokunulmak, sevmek, cinsel anlamda tatmin olmak ve tatmin etmektir. “Erkekler tarafından arzulanır kılıyordu kendisini” (Regás: 149). Bunca arzuyu bünyesinde taşıyan Adelita’nın dış görünüşü ise arzulanır olması konusunda Aurelia’yı şaşırtır ve de hınçlanmasına sebep olur:

“Şişman, kısa, tıknaz bedenli ve ablak yüzlü, geçmiş permasının hüzünlü bukleri kulaklarını örten Adelita, seks partilerine katılıyor ve erkekler tarafından arzulanıyordu” (Regás, 205).

³ Burada beyinler “makine” olarak düşünülmektedir. Her makine kendine özgü, kendi yapısından türettiği arzuyu ya da (sonsuz çeşitlikteki) arzuları üretmektedir. Konuya bu şekilde yaklaşmak hiyerarşik bir varoluş algısını göz önünde tutmamayı sağlayacaktır.

⁴ “Hiç arzu üretmeyen” kısmı sonsuz olasılıklar bağlamı içerisinde değerlendirilmektedir.

⁵ Burada elbette az önce bahsedildiği gibi, “hayattan tat alan” ve “hayattan tat alamayan” şeklinde hiyerarşik bir sıralama ve ötekini olumsuz görme gibi bir yaklaşım bulunmamaktadır. Konuyu bu şekilde ele almak yaşam içerisinde kişinin kendi benliğiyle ilişkisini güçlendirecek ve yaşama tutunma çabasını artıracak gücün ne ile bağlantılı olabileceğini göstermek anlamına gelmektedir.

⁶ Psikinalist bir yaklaşımla bakıldığında “konuşulma, beğenilme, dikkat çekme” arzusu ödipal dönemde rastlanacak düzenden mahrum kalmış bir bireyde “eksiklik” sebebiyle ortaya çıkan durumlar olarak düşünülür (Freud; Kristeva). Fakat Spinozacı ve Deleuzeyen bir yaklaşım arzunun bir eksiklikten kaynaklanmadığını, makineden çeşitli kombinasyonlarla ortaya çıktığını ileri sürer. “Eksiklikten doğan arzu” kavramının ve ödipal karmaşanın tartışması ve anti-tezi olarak Judith Butler’ın *Antigone’s Claim: Kinship Between Life and Death* adlı çalışmasındaki Antigone karakteri önem teşkil etmektedir (Bkz. Butler, 2002).

Devamında da şöyle der Aurelia:

“Benim hayranlık duyduğum şey bunca hayatı, [...] bunca arzuyu, bunca hayatı birlikte yaşayabilmesiydi” (Regás, 115-116).

Balanuye’nin düşünce çerçevesinde yaklaşıldığında (2017), Adelita’daki bu çeşitliliği, kapsamı ve bolluğu “bedenli coşku” (91) olarak açıklamak mümkün olacaktır. Bu öyle bir coşkudur ki, varoluşu pekiştirmek anlamına gelir. “Arzulamak ve arzulanmak istiyoruz hayatın tam içerisindeyken” der Comte-Sponville (2015: 221-222). Hayatın tam içerisinde olmak, yaşamak, ilişki kurmak, var olma çabasına işaret olabilir. Benzer bir şekilde de Styhre (2001) şöyle der:

“Arzu, yaşama tutunmak ve devamlılık sağlamak için motivasyon üretir. Fakat arzu yaşamın tam içinde, tam ortasında olmak ister. Yaşamdan izole var olamaz.” (7)

Öyleyse aktif, hayatın tam içinde arzularla birlikte var olmak, yaşam istencinin ve çabasının bir göstergesi anlamına gelebilir. Öte yandan Kartezyen düalizmi reddederek beden ve zihnin bir bütün olduğu doğrultusundan yaşamın bedenle tecrübe edildiğini söylemek, Adelita’nın eylemlerini de doğal kabul etmeyi gerekli kılacaktır. Böylece bedenle ve bedenlerle kurulan temaslar aslında varoluşu pekiştiren durumlardır. Şöyle der Foucault (2016): Cinsel etkinlik ve hazlar bir varoluş kipi olarak ortaya çıkar (124). Böylece herkes kendi varoluşunu kendince bir yoldan çeşitlendirebilir. Adelita’nınki beden ve temasın en yüksek dozda kaldığı bir seçimken, tersine Aurelia’nın ki temastan uzak, sessiz ve pasif bir durumda kalır. Sınır tanımayan, ulaşabildiği her alana ulaşmak isteyen Adelita, genişleyerek var olmaya çalışmaktadır. Şöyle diyecektir Foucault:

“Ötekinin bana dokunmasının verdiği zevk bedenimi açar. [...] Hazlar bedeni ötekilere açarak dünyaya yayılır. Böylelikle, hazlar bedenlerin daha fazla yer kaplamasını sağlar.” (206)

Bu anlamda Aurelia’nın bedeninin dar bir alan kapsıyor oluşu, yaşama dair bir isteksizlik taşıyor oluşuyla ilişkilendirilebilir. Çünkü Ahmed’in (2016) sözleriyle doğrulamak gerekirse, bedenin ulaştığı alanlar, hayata tutunma arzusuyla ilgili olabilir (40). Açıkça görünen odur ki, daima birileriyle iletişim içerisinde olan, oradan oraya hareket ederek yeni temaslar kuran, arzulayan ve arzulanmak isteyen, hayatına pek çok eylemi dâhil eden Adelita, yaşam için kendi varoluş tarzıyla çabalamaktadır. Diğer yandan Aurelia uzun yıllar gelip gittiği kasabada tek bir arkadaşa dahi sahip olmamıştır. Mevcut arkadaşlarını “çabasızlıktan” dolayı birer birer kaybetmiştir. Cinsel olsun ya da olmasın herhangi birine karşı arzu beslememiş ve aynı şekilde bir başkası tarafından arzulanmamıştır. Bir şey için heyecanlanmayan, hayatında yeni bir harekete yer açmayan Aurelia’nın, yaşam için çaba göstermediği düşünülebilir. Bu durum Nietzsche’nin (1984) şu sözleriyle ilişkilendirilmeye müsait bir hal alır: “Arzu için çaba, hayat için çabadır” (73).

2. Yaşam İstenci Olarak Tutku

Arzular hayata tutunmada itici güç olarak değerlendirilirken, *tutkular* da yaşama istenci ve varoluş çabası olarak ele alınabilir. Bir kişinin hayata dair *tutkusunu*, onun *arzu* üretimine katkıda bulunurken, tutkusuz bir yaşam da doğal olarak çeşitlilik üretmek konusunda belli bir ölçüde sınırlı kalacaktır. Varılmak istenen noktada, tutkunun bir kişiyi hayata bağlamak ve varoluşunu ayrı katmanlarda sağlamak bakımından etkisini belirginleştirmek gerekir. Tutkunun, kişileri hayatın tam ortasında veya tam içinde olmalarını sağlayan bir unsur olup olmadığını da vurgulamak gerekmektedir. Bunun aynı zamanda bir varoluş çabası olup olmadığı da ayrıca düşünülmelidir.

Tutku kavramıyla ilgili genel bir tanım yapılması gerekirse, Grüner’in yaklaşımına bakılabilir. Grüner (2000), *tutku* kavramını kişinin hayatında gideceği yolu belirleyen başlıca itkilerden biri olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde tutkuların bu anlamda bir o kadar da gerekli olduğunu vurgulamaktadır (154). Romanda Aurelia, pek çok istek ve arzuyu yaşayan Adelita’da yoğun bir tutku gözlemler. Görünüş olarak hiçbir çekiciliği bulunmayan bu kadın, aslında hayata karşı benimsediği tutkuyla beğenilir, arzulanır ve kendisiyle yaşanması mutluluk veren bir bireydir.

“Adelita’nın yüzünde gördüğüm güzellik ve ateş nereden geliyor? [...] Yoksa o tuhaf, orantısız varlığın içinde ne kadar inanılmaz görünse de yanan bir tutku ateşi mi var?” (Regás: 115).

Bu, şöyle değerlendirilebilir: Güzel ve zeki bir kadına kıyasla beğenilme ve arzulanma olasılığı daha düşük olan Adelita’nın içindeki tutku, onu hayatta pek çok noktaya ulaşabilir kılmak ve hayatı daha derinden soluması için daima bir ateş, bir güç, bir enerji üretmektedir. Karşı tarafa ulaşan, yayılan, genişleyen, sınırları taşan bu güç⁷ onu “var”, “arzulanan”, “yaşayan”, “devam eden” kılmaktadır. Bu şekilde düşünüldüğünde Foucault ile benzer bir *tutku* kavramı dikkat çekmektedir. Şöyle der Foucault (1987): “Tutku dışarıya taşmak, bilinmeyene ulaşmak, keşfetmek ve keşfedilmek ister” (27). Adelita farkında olsun ya da olmasın, içinde taşıdığı güç olan tutku, alanını genişletmekte ve onu daima yaşamın içine doğru itmektedir. Var olma sürecinde bu güç, adeta Adelita’yı köklerini daha derine salması için yönlendirmektedir. Deleuze (1983) da benzer bir şekilde şöyle diyecektir: “Tutku, ilişkilerimizi, bireyselliğimizi, duyuları ve zevkleri belirler” (30). Bu kadının varoluşunu pekiştirmek üzere tutkusunu, ona özgün bir yaşam tarzı belirlemektedir. *Tutku* gücü bir önceki başlıkta değinilen *arzu*yla yeniden düşünüldüğünde, birbirinden uzak olmadığı daha açık olarak görülecektir. Yine şöyle ifade eder Foucault (1993):

“Tutku, kişinin kendisini yeniden üretmesini ve kendisinin ötesinde var olmasını sağlar. [...] Tutku beden üzerinden hazlara ulaşır ve hazlar bize yeni dünyalar açar.” (365)

⁷ Ateş ve enerji sözcükleriyle de tanımlanabilir.

Öyleyse bireyin tutkusu, onu çeşitli arzulara iterek haz almasını sağlamaktadır. Spinoza’dan yola çıkarak⁸, Gatens (2017) tutkuyla birlikte tabusuz bir cinselliğin oluşabileceğini ve bunun da beden in eyleme ve neşelenme gücünü artırarak yaşamla olan bağ in derinleştirilebileceğini ifade eder (219-220). Her bir aşama, yeni dünyaları tanıyarak varlığın katmanlaştırılmasına yaramaktadır. Bu anlamda Puleo tutkuların, oluşmuş sınırları zorunlu olarak kırmayı da içerdiğini ifade eder (1992: 189). Böylece cinselliğin de hayatın yalnızca basit ve küçük bir kısmı olmadığını ekleyerek, insanı yaşama bağlayan şeyin tutku olduğunu vurgular (132). Puleo’yla benzer bir doğrultuda bu kavramlara aşkı da ekleyen Georges Tin (2012,) hayatın her anında aşk ve tutkuyla var olmanın ve devamlılık sağlamanın, yaşama istenciyle ilgili olabileceğini belirtir (79). Aşk, cinsellik, arzu tutku bağlamında değerlendirilerek, daha geniş bir açıdan yaklaşıldığında ve Comte-Sponville’e (2015) dayanıldığında tutkunun iştah, istek, arzu ya da itki (217) sözcükleriyle belirtilen insan doğasının tüm çabaları olduğu ifade edilebilir.

Adelita’nın cinsellik ve aşk dolu yaşam ve eylemlerine bakıldığında elbette çoğu haliyle çemberin⁹ dışında kaldığı görülmektedir. Çemberin içinde kalarak tutkulu bir varoluş sergilemesi elbette mümkün olabilir. Fakat burada çeşitlilik söz konusu olduğunda her beden in ve varoluşun kendine özgü bir tercih belirlediği netleşmektedir. Ahmed’in (2017) de ifade ettiği gibi duyguların ve tutkuların, bedenlerin neler yapabileceğini şekillendiriyor ve bedenlere yön veriyor oluşu bu anlamda son derece önemlidir (13). Bu da elbette insan davranışlarının sonsuzluk ve çeşitliliği içinde karşımıza çıkabilecek bir “var olma çabası”dır. Karşılaşmalar sonsuz, bedenler çeşitli ve etkileşimler öngörülemezdir (Balanuye: 107-109). Aurelia, karşı tarafla ilgili gözleminde kendisini sorgular. Adelita’nın açık olarak gözlemlenebilen tutkuları, çeşitli arzuları, böylelikle bir hayata sığmış pek çok an parçası vardır. Şöyle düşünür Aurelia:

“Hayran olmadığım, muhtemelen de hoşlanmadığım bir kocanın söylediklerini yaptım. Çocuklarım olmadı. Zenginlik, başarı ya da güç beni baştan çıkartmadı ve tutkuyu hiç yaşamadım” (Regás: 177).

Ne para, ne ün, ne başarı, ne cinsellik, ne de arzular Aurelia’yı cezbetmektedir. Daha doğrusu onun makinesi bunları üretmemekte, anlamamakta, yabancılamaktadır. Adeta yazılımlar uyumsuzdur. Devamında şöyle düşünür:

“Hepimiz bu dünyaya bir şarkı söylemek için gelmiştik, bu kesin, ama benimki hangisiydi? Bitki gibi olmak, kendini zamanın sürüklemesine

⁸ Spinoza, cinsel eylemlerin neşeli duygulara yol açtığı sürece hiçbir zararı olmadığını, aksine beden in eyleme gücünü artırdığı için “iyi” ve “faydalı” olarak nitelendirilebileceğini belirtir (bkz. Etika, 2016).

⁹ Burada “çember” sözcüğü daha çok Deleuzeyen bir yaklaşımla kullanılmaktadır. Çemberin içinde kalanlar, alışkanlık haline gelmiş ve toplum tarafından kabul görmek için performe ettikleri gelenekleri ve sosyal normları tekrarlayan gruptur. Çemberin dışında kalanlar ise, toplum tarafından kabul görmeyen, cinsel pratikleri ve cinsel yönelimleri ile de dışlanmaya maruz kalan –öte yandan çemberin dışında oldukları için sınırları da aşmış olan- gruptur. Kullanılan “çember” sözcüğünün Queer kuram açısından kısa bir değerlendirmesi için bkz. Barker, J. (2018).

bırakmak, gündelik rutini yaşamak bir şarkı söylemek miydi?” (Regás: 115)

Valera (2012), romanın başkarakteri olan Aurelia’nın bu durumunu hayata karşı “uyku” halinde olmak biçiminde açıklar. Potansiyel bir tutku vardır ya da yoktur. Bu tutku uyanır ya da uyanmaz. Bunun bir formülü elbette bulunmamaktadır. Foucault (1996) da bu doğrultuda, *tutku* kavramı için, nereden türediği, nereye gittiği net olmayan, hareket halinde, akışkan bir itki tasviri çizer (313). Kalıplaşmış tanımlamalara, belli başlı eylemlere ve duygulara sığmayacak, akışkan, açık olmayan, kökeni belirsiz bir itki için elbette bir formül belirlemek zordur. Öyleyse Aurelia’nın *tutku*ya sahip olamamasından ve böylece yaşamı derinlemesine soluyamamasından¹⁰ sorumlu olan mekanizma nedir? “Bizi hayatın içine (bu denli) iten motor, güç, mekanizma nedir (Bellmont: 2012, 62)?” Bu soru, çalışmayı özgür irade kavramına yönlendirmektedir. Öyle ki neye sahip olduğumuz, neyi üretmeye muktedir olduğumuz, bireyin karar verebileceği ya da şekillendirebileceği durumlar değildir.

3. Özgür İrade Yanılgısı

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından bu yana, insanı özgür irade sahibi olarak addeden pek çok öğretinin aksine son yıllarda yapılan çalışmalar, özgür irade kavramının bir yanılgı olduğunu açık olarak göstermiştir¹¹. İnsan, attığı adımlar ve verdiği kararlarla özgür bir irade sergiler görüntüsündedir. Fakat bireyin aldığı her kararın altyapısını hazırlayan pek çok etki ve etkilenimlerle oluşumlar bulunmaktadır. İnsan, her ne kadar bilinçli bir tercihi yapmış olduğunu düşünse de, olanlar önceden oluşmuşların getirip bıraktıklarıdır. “İnsanlar eylemlerinin farkında ama neden bu eylemleri yaptıklarının farkında değil” der Balanuye (2017: 58). Birey ne karar aldığı, hangi eylemleri gerçekleştirdiğinin, ne sevdiğinin, ne istediğinin farkındadır ama bunları neden yaptığının farkında değildir. Benzer şekilde de Gatens (2017), “özgür irade” kavramını aynı yönde düşünerek Deleuze’den referansla “bilinç yanılsaması” terimine değinir ve bunu şöyle açıklar: “Kişiler duyguları deneyimlemektedirler, fakat bu duyguyu belirleyen nedenler zinciri hakkında çoğunlukla hiçbir bilgileri yoktur (212). Kişi, duyguları tecrübe ederken bilinçli olduğunu ve karar alırken iradeli bir varlık olduğunu düşünse de, aslında bu anlamda bir yanılsama içerisindedir.

Özgür irade, tutku ve arzu kavramları birlikte düşünüldüğünde, bireyin pek çok eyleminin ve seçiminin farkında olması yanında buna yön veren etkenlerin bilincinde olmadığı bilgisi de ortaya çıkar. Adelita’nın pek çok bedeni arzulanması, onun başkaları tarafından arzulanması sonucunu getirebilir. Bir şeyi arzulanmanın kişinin kendi iradesi ve isteğiyle yol aldığı bir süreç olabilir. Kişinin neyi sevdiği, neyden zevk aldığı, özgür iradesiyle belirleyebileceği davranış biçimleri olmayabilir. Arzularda müdahale etmek de mümkün olmayabilir. Öte yandan Aurelia’nın hayatının arzudan ve tutkudan yoksun oluşu kendisinin inşa ettiği bir şey değilken, bundan onun sorumlu tutulması da beklenemez. Bir kişinin

¹⁰ Eksiklik olarak değil, çeşitlilikte kısıtlılık olarak düşünülebilir.

¹¹ Bkz. Tura S. M. (2016). *Histerik Bilinç*. İstanbul: Metis; Ramachandran, V. S. (2016). *Öykücü Beyin*. Çev. A. C. Çevik. İstanbul: Alfa; Eagleman D. (2016). *Beyin: Senin Hikâyen*. Çev. Z. Arık. İstanbul: Domingo; Swab, D. (2018). *Beynimiz Neyse Biz Oyuz*. Çev. E. U. Akhan, B. S. Haktanır. Ankara: Akılçelen

hayatın içinde çabalaması, zorluklarla karşılaşması, onun tutku ve arzudan mahrum kalmasına sebep olabilir. Bu, yine makinelerin ürettiği verilerle ile ilişkilendirilebilir. Romanda Aurelia, karşı tarafın yaşam istenciyle dolu yoğun tutkusunu gözlemlerken, kendisini de sorgular ve şöyle düşünür:

“Ben tutkunun ne olduğunu biliyor muyum? Hiç yaşadım mı? O neredeyse deforme kadın gibi tutkuyu içimde uyandırmaya muktedir miyim? Yaşamımı dolduran duygusal ilişkiler kuş uçuşu aklımdan geçtiler, hiçbirinde ötekine duyulan arzu ve ihtiyaç nedeniyle insanı allak bullak edip rayından çıkartan, bir yeniden doğuşun güzelliğini ele geçirdiği atesböceklerine çeviren o duygudan eser yoktu. [...] Cesareti ya da tutkusu olmadığı için insanın kendini inkâr etmesi? Tüm bu yoksunlukların sorumlusu kimdi? Bizi iğdiş eden kendimiz miyiz, yoksa doğa mı?” (Regás: 115-116)

Aurelia, kendi içinde tutkuyu uyandırmaya ya da var etmeye çabalayabilir. Daha ziyade koşulların, dinamiklerin uygun hale geldiği noktada, elbette tutkunun ortaya çıkma olasılığı mevcuttur. Ama asıl sorulması gereken, bunu etkin hale getirecek kişinin Aurelia mı olacağıdır. Akabinde, bunun kendi çabasıyla mümkün olmayacağına, her ne kadar mümkün görünse de arzuların şekillendirilemeyeceğine; kişinin makinesine, makinesinin işleyişine müdahale edilemeyeceğine inanacak ve şöyle diyecektir:

“Ne huzur! Evet, ne huzur. Ama yine de bir sorunun çözümünün ardından gelen rahatlama ve huzur, kökenini tam bilemediğimiz, muhtemelen yapmış olmayı istediğimizle, yapmış olduğumuzu kıyaslamaktan kaynaklanan kaygıyla birlikte bir soluktan, bir uydurmadan, bir bez bebekten; daha doğrusu içimizde yaşayan ve irademize karşın ellerimizi kollarımızı oynatan gizli güçlerin elinde bir kukladan ibaret olduğumuzu bilmenin acı bilincini de içerir.” (Regás: 83)

Kendisiyle ilgili pek çok şeyin farkında olan bu kadın, derinlerde müdahale edemeyeceği işlev ve işleyişlerin farkındadır. Her ne kadar elinden gelen bir şeyin olmadığı kabul ederek gözlemlerini sakince devam ettirse de, içinde her geçen gün daha fazla büyüyen kıskançlık duygusuna engel olamaz¹². Bir sonraki başlıkta, tutku ve arzuyla ilişkilendirilmek üzere kıskançlık kavramı ele alınacaktır. Bu duygunun nasıl istemsizce oluştuğu, beraberinde kişinin yaşam ile olan ilişkisinde hangi noktalara işaret ettiği irdelenecektir.

¹² Elbette, burada da yine arzu ve tutku gibi, kıskançlık da özgür iradeyle şekil alamaz. Duygular bu anlamda bireyin müdahaleleriyle ne yok olurlar, ne de var olurlar. Onlar kendi akışında, kendi koşullarında var olur, uyur, ayaklanır ya da yok olurlar.

4. Doğal Bir Duygu¹³ Olarak Kıskançlık

Aurelia, romanın ilerleyen kısımlarında, Adelita’ya yönelik merak, imrenme ve kıskançlık duyguları yaşar. Bu durumda, arzu üretme ve tutkuya sahip olma açısından muktedir olmama¹⁴ konusunda elinden hiçbir şey gelmeyen Aurelia, kıskançlık duygusuyla karşı karşıya kaldığında da onu engelleme konusunda başarısız kalacaktır. İlk safhada diğer kadına karşı yoğun bir merak duygusu hissetmeye başlar. Bu merak onu tedirgin edecektir. Çünkü kendisiyle kıyasladığında oldukça sığ bulunduğu bu kadına yönelik merak, Aurelia’nın kendi benliği konusundaki düşüncelerini ve duygularını bulanıklaştırır. Şöyle diyecektir Aurelia:

“Onun meselelerinden sana ne? Neden bilmen gerekiyor ki? Yoksa bilmek mi istiyorsun? Tüm bu yıllar boyunca iyi bir ilişkiniz olsa da, bu kadının senin için önemi var mı?” (76)

Aurelia’nın Adelita’ya yönelik olan yoğun merak hissi, yerini zamanla daha belirgin bir kıskançlık ve imrenme duygularına bırakır. Fakat bu aşamadaki vurgulanmak istenen nokta, bir kişinin *arzu* ve *tutku* karşısında özgür iradeden uzak olduğu gibi, kıskançlık duygusu karşısında da özgür iradeden uzak kalabileceğidir. “Bir kukladan ibaret olmak” (Regás: 83) der Aurelia, içinde bulunduğu duyguların yoğunluğunda elinden bir şey gelmediğinde. Kendinde bir eksiklik görür ya da kıskançlıkla karşılaştığında kendinde yanlış giden bir şey olduğunu düşünür¹⁵. Eğer bu bir eksiklikse, bunu ona verenin kendisi de doğadır. Doğanın içinde gelişen her şey de doğal olarak adlandırılabilir. Bu anlamda eksik hissetmek onda hınç, kıskançlık ve öfke duygularını tetikler. Şöyle düşünecektir Aurelia:

“Gerçekten bu muydu gördüğüm? Yoksa son günlerde bu kadının bir türlü anlamadığım duyguları arasında sendeleyeyen hayal gücümün işi miydi bunlar? Merak, müthiş bir merak ve ilk kez hissettiğim, aklımın almadığı bir kıskançlık, nereden bakılırsa bakılsın, hiç bir biçimde dikkate değer bulmadığım ve hayran olmadığım bir kadına duyulan kıskançlık. Hah! Hiç de kıskançlık değil, bu hikâyenin yeni bir yüzünün her ortaya çıkışında hissettiğim kaydı. Ama hem Adelita’nın hem de adamlar arasındaki jestlerin değiş-tokuşundaki bir şey beni yeniden bakmaya, kıyaslamaya ve o yönü izlemeye itti.” (89)

¹³ Duygular, hâlihazırda doğal oluşumlardır. Alt başlığa fazladan “doğal” sözcüğünü eklenmesinin amacı, duygular arasındaki geçişlerin doğallığını vurgulamaktır.

¹⁴ “Yetersiz”, “etkin olamayan”, “güçsüz” sözcükleri ile de pekiştirilebilir.

¹⁵ Kişi (ve toplum) arzusuz ve tutkusuz olmayı eksiklik olarak nitelendirebilir. Bilhassa bir başkasıyla karşılaştırma yapmak, kişinin kendisinde eksik olarak görebileceği pek çok kavramı ortaya çıkarır. Ortaya çıkan duygusal ve tepkisel kısıtlılığa “eksiklik” demektense, yine konu makinelerin ne tür bir makine olduğuna, hangi işlemciyi ve yazılımı taşıdığına ve böylece ne ürettiğine getirilirse, her varoluşun olumsuzluktan çıkarılarak nötr kabul edilmesine ve yaşama dahil edilmesine düşünsel olarak katkıda bulunulabilir.

İlk safhada, hissettiği duyguları tam olarak tanımlayamayan Aurelia, bu belirsizlik içinde kıskançlık ve imrenme duygularını adlandırmak istemez. Baudrillard (2014) kıskançlık kavramını, bireyin kendisini hapsetmesi ve kapatması durumuyla ilişkilendirir (150). Kişi kendisini kapattığı o yerden dışarıya açılmaz. Dışarıya açılmayan sınırdaki yarıklar açılır ve kıskançlık bu noktalarda oluşmaya başlar. Kişi kendisini açamadığı yerde, dışarıdakini imrenmeye başlar. Baudrillard’ın bu düşüncesiyle uyuşur nitelikte, Regás (2008) romanında kıskançlığın, imgelemin ve bilincin her yarığından içeriye sızdığını belirtir (119). Kişi bu yarıklardan kendisine dair olan yoksunluk ve eksiklik duygularıyla karşı karşıya kalır. Fakat romanda Aurelia’yı tedirgin eden bir diğer nokta, bu imrenme ve kıskançlık duygularından sızıp gelen tutku ve arzu hisleri olur. Daha önceden tecrübe etmediği bu duygular karmaşasında ortaya çıkan tutku, onu bir bilinmezliğin içine çekecektir. Bu durumu şu şekilde dile getirir:

“O sırada hangi noktaya kadar bu yeni başlayan ve imrenme uyandıran tutkunun kurbanı olacağımı, onun beni kaplayan ve sarıp sarmalayan bir korku pelerini haline gelene dek artacağını bilmiyordum. Hem beni avucuna alan hem de kaçtığım aşkları arzulararak geçireceğim kaygı ve dehşet gecelerini, başkalarının aşklarını kendiminmiş gibi hayal edeceğimi ve bunun arzumu yatıştıracağına artıracığını, benimkinden yararlanan bir başka beden varmış gibi o zaman dek tanımadığım bir heyecana kapılacağımı bilmiyordum. İçimde bu imrenmenin doğduğunu hissettiğim o anda pencereden o adamı aramanın zorunlu bir kölelik ya da dayanılmaz bir yoksunluk haline dönüşeceğini ve ne kadar tekrarlanırsa tekrarlanırsa alışkanlığın kayıtsızlığa dönüşmeyeceğini bilmiyordum. Ayrıca bunun benim daha önce varlığından haberdar bile olmadığım bir ıstıraba sonsuz olanaklar alanı açacağını da hiçbir biçimde bilmiyordum.” (90)

Aurelia’nın henüz tecrübe etmeye başladığı bu karmaşık ve tedirgin edici hislerinin karşısında, *kısa boylu, tıknaz* Adelita daima arzu üretmekte, yeni dünyalara girerek yeni bedenlere temas etmekte, her seferinde hayatı daha da derinden solumaktadır. Erkekler tarafından istenmekte, arzulanmakta, benliği her zaman yüceltilmektedir. Bütün bunları tecrübe ederken de, görüldüğü kadarıyla herhangi bir şüphe, kuşku ve kaygı hissetmeden duygularının akışına izin vermektedir. Bunun ayırımında olan Aurelia onun doğasından taşan bu yaşam enerjisi konusunda oldukça yoksun hisseder:

“[...] İmrenmedim diye kendimi ikna etmeye çalışıyordum, yaşamın bazılarına zahmetsizce verdiği imreniyordum.” (115)

Adelita hayatın içindeyken, yoğun bir tutkuyla makinesinin ürettiği her şeyi hayata geçirmekte ve müthiş bir varoluş çabası göstermektedir. Doğal haliyle onun varoluşundan ve bedeninden taşan bu enerji Aurelia’nın aklının karıştırır. Bu denli yoğun yaşamsal enerjiyi onun gibi bir kadınla bağdaştıramaz

ve ona yakıştıramaz. Aşk, tutku, arzu ve cinsellik kavramlarının Adelita gibi güzel bir bedenden yoksun birinin tecrübe ediyorum oluşunu garipseyen Aurelia, şu cümleleri sıralar:

“O zamana dek Adelita’nın yaşamı hakkında pek kafa yormamış, gördüklerime bakarak insan ruhunun en temel itkilerine boyun eğen birtakım davranışları olan, son derece basit bir varlık olduğuna kanaat getirmiştım. Ama şimdi, bu son olaylarla, o yumuşak veda gülümsemesinde sezdiğim bilinmezler ve derin sır kuyusu sayesinde, davranışlarının, yalanlarının, sahte sadakatlerinin, kara şapkalı adamı görünce geçirdiği değişimin nedenlerini kendime sormaya başladım. İşte o zaman saf ve derin bir kıskançlık ateşi iç organlarımı kavurmaya başladı. O ikisini aklıma gelen tek sahnede, o sabah ötekinin adımlarının ritmine çok iyi uydurmayı başardıkları orantısız bedenleriyle o bildik aşk sahnesinde hayal ediyordum. Onları öpüşürken, adamın ellerini son derece küçümsediğim o güdük bedeninin ayrıntılarını keşfederken düşünüyordum. Hayal gücüm bana soluk aldırıyor, hayal kırıklığımın ve takıntımın giderek daha fazla kanayan yarasını deşiyor, yavaş yavaş önce aklıma bile gelmeyen arzu ve heyecan alanları gözlerimin önünde açılıyordu.” (131)

Adelita tasvir edildiği şekliyle, *güdük*, *tıknaş*, *kısa boylu* ve *çirkindir*. Bu anlamda adeta cinsel hazzın ve arzunun dışında kalması gerekmektedir. Fakat aksine, bütün bedensel özellikleriyle birlikte hazzın, tutkunun ve arzunun tam merkezinde durmaktadır. Hem arzu eder, hem de arzulanır. Bu durum, Aurelia’da kıskançlık duygularının yanında kabullenememeyi de beraberinde getirir. Çünkü genel anlamda beden tiplerleriyle birlikte kişinin duyguları ve eylemleri karşılaştırılır ve eşleştirilirse¹⁶ ortaya çıkan tablo dışlayıcı ve gruplaştırmacı bir görüntü oluşturur¹⁷. Böylece farkında olmadan daha fazla hınç ve kıskançlık duyguları üretilebilir. Aynı zamanda varoluş tarzı ve beden yapısıyla değerlendirildiklerinde, hayata tutunma çabası gösteren kişiler için toplum içerisinde daha fazla mücadeleci olabilirler. Fakat bu, konudan sapmak olacaktır. Görüldüğü kadarıyla Adelita daha çok kabul görürken¹⁸, Aurelia edilgin biçimde, görünmez hale gelmektedir. Bu anlamda, *tıknaş* ve *kilolu* kadınla kendisini sürekli karşılaştırarak, hazlara ulaşabilme ve arzuları yaşayabilme ideali çizmektedir.

¹⁶ Toplumsal algıda (ya da medyanın ve kapitalist sistemin yönlendirmesiyle günümüzde) güzel, alımlı kadınlar arzu ve tutkuyla daha çok ilişkilendirilirken, bedensel olarak göze çok hitap etmeyen kadınlara yönelik herhangi bir olumsuz yaklaşım bulunmaz. Bedensel olarak güzel olmayan kadın, cinsel haz almaz veya vermez. Güzelliği adeta haz alabilme ve verebilme yetisiyle ilişkilendirilir.

¹⁷ Gatens’in (2018) ifadesiyle farklı bedenler, toplumsal normlar ve kültürel eğilimler içinde özgüllüklerini kaybederler (8).

¹⁸ Adelita’nın (toplumda) kabul görüyor olduğunu düşünmek pek çok soruyu beraberinde getirecektir. Fakat burada belli ölçüde kabul görüyor oluşu, arzularının karşılık buluyor oluşuyla ilişkilendirilebilir. Aksi, farklı boyutları düşünmeye teşvik edecektir.

Çizdiği bu ideale ulaşmamak da onu daha da dibe çeker. Öyle ki Ahmed’in (2017) ifadesiyle ideali üretmekte başarısız olan bir bedeni mesken edinmek (183) onun için zor bir tecrübeye dönüşmüştür.

Aurelia, hazza ulaşmak ve bunu yaşamak, arzularıyla var olmak istemektedir; fakat bunu yapamaz. Böylece “hazza duyulan kıskançlıkla”yla (203) “hazzın kendisinden alındığını sanarak saldırganlaşmak”tır (204). Bütün bu duygusal değişimler onu bir çözüme ulaştırabilir veya ulaştıramaz; burada asıl vurgulanmak istenen bütün bu duyguların oluşumunun, birinden diğerine geçişin, hiçbir şekilde kişinin elinde olmadığıdır. Bu da elbette, kişilerdeki duyguların ve duygusal değişikliklerin gayet doğal kabul edilebileceğini, her varoluşun özgün yaşantılar oluşturduğunu ve bunları anlayışla kabul etmek gerektiğini ortaya koyar.

Sonuç

Romanda yazar *güzel, sakin yapılı, zeki Aurelia’nın karşısına tukenaz, kilolu, güzel olmayan Adelita’yı* koyarak, bir yaşam istenci/çabası olarak incelenmeye çok müsait olan *arzu* ve *tutku* kavramları için elverişli veriler sunar. Çalışmanın konusu olan *arzu* ve *tutku* kavramları, her iki karakter üzerinden ele alınarak yaşam çabası anlamında irdelenmiştir. *Arzu* kavramı *tutku*mun bir uzantısı ve ürünü olarak düşünülmüştür. Kişinin hayatın akışında yaşadığı tutku, onu çeşitli ve katmanlı arzular üretmeye iter. Yoğunluğu çok ya da az, bu arzular kişinin hayatla olan ilişkisine dair ipuçları verebilirler. Yaşama dâhil olma, hayata tutunma, var olma ve yayılma açısından arzular ne denli etkinse, kişinin yaşam istenci de o denli güçlü olabilir.

Arzuyla birlikte düşünüldüğünde daha genel bir kavram olarak ele alınan *tutku*, aynı şekilde bireyin varoluşunu etkileyebilecek bir unsur olarak ortaya çıkar. Yaşama anlam ve yön veren, ilişkileri belirleyen, eylemleri şekillendiren *tutku*, kişinin var olması için onu yönlendirmektedir. Varoluşunu genişletmekte ve köklerini güçlendirmektedir. Bu anlamda tutkuyla birlikte daimi bir eylem, devinim, kıpırdanış, türeyiş ve çeşitleniş görülür. Robinson’un (2003) deyimiyile devamlı çeşitlilik gösteren, farklı yoğunluklardaki bir etki (120), bir güç olarak düşünülür *tutku*.

Bununla birlikte, ne arzuların ne de tutkuların kişinin kendi bilinciyle şekillendirebildiği şeyler olduğu gözlemlenir. Kişi kendi başına arzu üretmeye ve arzu sahibi olmaya geçemez, tutkuyu elde edemez. Bu, makinelerin neler yapabildiğiyle ilgilidir. Bu anlamda duygular düşünülürse, *özgür irade* diye bir olgunun olmadığı ortaya çıkacaktır. *Arzu* ve *tutku* ne kadar seçimle gelen bir şey değilse, *kıskançlık* da bilinçli bir şekilde sahip olunan bir duygu değildir. Bu anlamda doğal akışında karşılaşılan bir duygudur.

Varılan nokta şudur ki, romanın konusu olan karakterler sahip oldukları isteklerden, duygulardan, arzulardan, tutkulardan sorumlu değildir. Her ne kadar kişinin makinesinden üreyen arzular ve tutku onu hayatla daha ilişki içinde tutuyor olsa da, aksi durumdaki bireyler için hiyerarşik bir bakış açısı geliştirilmez. Aynı şekilde bedensel özellikler ve *başarılar* da kişinin hayata tutunacağı noktadaki belirleyiciler değildir.

Kişi hayata daha fazla tutunabiliyor oluşuyla ya da hayata karşı güçsüz kalıyor oluşuyla sorumluluk içerisinde düşünülemez. Bireyin elinde olmayan duygular ve oluşumlardan yola çıkarak, bunların hiçbiri de yanlış, hatalı ve eksik olamaz. Doğal halinde her biri yalnızca birer varoluş tarzı ve şeklidir. Tutku ve arzular yaşam istenciyle ilişkilendirilebilirler. Biri, diğerine göre benliğinde daha fazla yaşam istenci taşıyor olabilir. Fakat nihayetinde bahsedildiği gibi, bu herhangi varoluşsal hiyerarşik bir düzeni öne sürmez; aksine varoluştaki çeşitliliklerin kabulünü pekiştirir.

Kaynakça

- Ahmed, S. (2016). *Mutluluk Vaadi*. Çev. D. Mayadağ. İstanbul: Sel
- Ahmed, S. (2017). *Duyguların Kültürel Politikası*. Çev. S. Konut. İstanbul: Sel
- Balanuye, Ç. (2017). *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?* İstanbul: Ayrıntı
- Barker, J. (2018). *Queer: Resimli Bir Tarih*. Çev. U. Özmakas. İstanbul: Dipnot
- Baudrillard, J. (2014). *Baştan Çıkarma Üzerine*. Çev. A. Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı
- Bellmont, M. (2015). Entrevista con Maryam Valera. *Psicología Práctica*. No: 191, 62-65.
- Butler, J. (2002). *Antigone's Claim*. New York: Columbia University Press
- Comte-Sponville, A. (2015). *Cinsellik, Aşk ve Ölüm*. Çev. C. Özatalay. İstanbul: İletişim
- Deleuze G.; Guattari F. (2014). *Anti-Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni*. Çev. F. Ege; H. Erdoğan; M. Yiğitalp. Ankara: BS
- Deleuze, J. (1983). *Nietzsche and Philosophy*. New York: Columbia University Press
- Eagleman D. (2016). *Beyin: Senin Hikâyen*. Çev. Z. Arık. İstanbul: Domingo
- Foucault, M. (1987). *Foucault / Blanchot*. New York: Zone Book
- Foucault, M. (1993). *Dream and Existence*. New Jersey: Humanities Press
- Foucault, M. (1996). *Foucault Live: Interviews 1961-1984*. Ed. S. Lotringer. New York. Semiotext
- Foucault, M. (2016). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. H. U. Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı
- Gatens, M. (2017). *İmgesel Bedenler*. Çev. D. Eren. İstanbul: Otonom
- Grüner, E. (2000). El Estado: Pasión de Multitudes, Spinoza versus Hobbes, Entre Hamlet y Edipo. *La Filosofía Política Moderna de Hobbes a Marx*. Argentina: CLASCO
- Nietzsche, F. (1984). *Human, All Too Human*. Tra. M. Faber; S. Lehmann London: Penguin
- Nietzsche, F. (2016). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. Çev. M. Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Puleo, A. H. (1992). *Dialéctica de la Sexualidad*. Madrid: Editorial Catédra
- Regás, R. (2001). *La Canción de Dorotea*. Madrid: Planeta
- Regás, R. (2008). *Dorotea'nın Şarkısı*. İstanbul: Can Yayınları
- Robinson, K. (2003). The Passion and the Pleasure, Foucault's Art of Not Being Oneself. *Theory, Culture & Society*. Vol. 20(2), 119-144.
- Spinoza, B. (2016). *Etika*. Çev. H. Z. Ülken. Ankara: Dost
- Styhre, A. (2001). *We Have Never Been Deleuzians: Desire, Immanence, Motivation, and the Absence of Deleuze in Organization Theory*. Critical Studies Conference, The Passion of Organising Stream. Manchester
- Swab, D. (2018). *Beynimiz Neyse Biz Oyuz*. Çev. E. U. Akhan, B. S. Haktanır. Ankara: Akılçelen
- Tin, L. G. (2012). *Invencción de la Cultura Heterosexual*. Tra. L. Sclavo. Buenos Aires: El Cuenco de Plata
- Tura S. M. (2016). *Histerik Bilinç*. İstanbul: Metis
- Ramachandran, V. S. (2016). *Öykücü Beyin*. Çev. A. C. Çevik. İstanbul: Alfa
- Valera, M. (2012). *Pasión*. Madrid: Personal